

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЦІНОУТВОРЕННЯ

УДК 347.73:338.5

Бархтян Н.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського
права Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

Анотація: У статті розкрито сутність та зміст категорії «державна політика у сфері ціноутворення», її мету та основні напрямки. Автором висвітлені основні проблеми, що виникають на шляху подальшої трансформації господарського законодавства у цій сфері та основні способи їх вирішення

Ключові слова: ціноутворення, ціна, державна політика у сфері ціноутворення

Постановка проблеми. Загальновідомо, що ціна свої регулюючі функції найбільш ефективно зможе виконувати лише тоді, коли вона формується за умов вільного ціноутворення, тобто коли всі стримуючі важелі відпущені. Проте світова практика ціноутворення доводить, що при «відпущенні» ціни, яка самостійно, сама по собі, не здатна враховувати всього розмаїття умов соціально-економічного розвитку держави, мова не може йти про розумний баланс у побудові економічної системи будь-якої країни, оскільки ціна не є універсальним засобом регулювання економічних процесів. А отже, вільне ціноутворення може відігравати навіть негативну роль, обумовлюючи падіння виробництва, зростання безробіття, високу інфляцію тощо. Урахування всіх необхідних умов для функціонування ефективної високорозвиненої економіки можна забезпечити тільки за допомогою державного втручання в процеси ціноутворення шляхом вироблення державної політики у сфері ціноутворення.

Однак, на жаль, така важлива ніша господарсько-правової науки як правове забезпечення державної політики у сфері ціноутворення (або, як її ще йменують науковці, – цінова політика) не заповнена й донині. Немає єдності серед учених-правників щодо визначення цього поняття, її основних цілей та завдань, перспективних напрямків тощо. Тому зараз, в умовах світової фінансової кризи, аналіз вищевказаних проблем актуалізується все більше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правового забезпечення правової та економічної політики розглянуті у працях О. Бідея, Д. В. Задихайла, І. Мілейка, В. Юсупова, О. І. Ющика, Л. В. Яричевської та інших. Питаннями ціноутворення та цінової політики займалися такі науковці, як-то: А. В. Волошенко, Г. Д. Джумагельдієва, В. С. Пінішко, І. К. Салімжанов, Д. М. Стеченко, Ю. Г. Тормоса, Л. О. Шкварчук та ін.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є аналіз основних проблем правової регламентації державної політики у сфері ціноутворення, визначення її мети та основних напрямків.

Виклад основного матеріалу. Перш за все варто зауважити, що питання визначення категорій «правова політика» та «економічна політика» дедалі все частіше привертають увагу науковців [див., напр., 1–5]. Правова природа терміну «правова політика» досить детально розглянута вченими, тому ми лише оглядово зупинимося на його розгляді. Зокрема, якщо згрупувати всі уявлення про тлумачення терміну «правова політика», то можна стверджувати, що у процесі генезису цієї категорії необхідно виділяти три групи

Стаття рекомендована до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України (протокол № 3 від 19 березня 2013 р.).

поглядів учених щодо визначення цього поняття, які кардинально відрізняються один від одного:

1) у дореволюційній літературі правова політика розглядалась як наука про набір певних ідей, поглядів, уявлень про право та неправу;

2) пізніше під правовою політикою розумівся набір завдань, цілей, ідей, методів, способів, засобів тощо;

3) на сучасному етапі більшість правознавців розглядають правову політику як діяльність окремих суб'єктів або один із напрямків цієї діяльності [3, 57; 6, 27–31; 7, 5].

Варто детальніше зупинитись на вивченні поглядів учених-сучасників щодо тлумачення «правової політики». Так, О. Бідей дає власне визначення правової політики, яку він розуміє як особливий вид діяльності, що складається у державі і направлений на вироблення та забезпечення реалізації програмних положень у сфері правового регулювання [3, 58]. Деякі правознавці визначають правову політику як складову частину діяльності держави, що слугує засобом вираження та закріплення певної правової ідеології, яка обумовлює та забезпечує зміст соціальної та економічної діяльності держави, визначає ступінь її пов'язаності з правами, свободами та інтересами людини (особистості) [7, 5].

У цілому слід погодитись із такими визначеннями правової політики, проте необхідно наголосити, що вони є дещо неточними. Вважаємо, що правова політика передбачає, перш за все, діяльність окремих суб'єктів права, які наділені компетенцією у цій галузі. Метою ж цієї діяльності є вироблення стратегії правового регулювання, загальної концепції розвитку законодавства.

У контексті господарсько-правового забезпечення відносин між державою та суб'єктами господарювання важливого значення набуває визначення економічної політики держави.

Важко не погодитись з Д. В. Задихайлом, який наголошує, що проблему визначення правових форм впливу держави на економічні процеси та забезпечення високої його ефективності слід віднести до надзвичайно важливих питань удосконалення конституційно-правового регулювання [8, 412].

Господарським кодексом України фактично було започатковано формування сучасної концепції правового забезпечення державної економічної політики. Зокрема, ст.ст. 9 і 10 ГК України передбачено основні форми та напрямки державної економічної політики. Дуже важливою є її законодавча диференціація на

окремі напрями, зокрема, структурно-галузеву, в тому числі промислову, інвестиційну, зовнішньоекономічну, цінову, антимонопольно-конкурентну, кредитну політики держави тощо. Проте переважна більшість науковців, зокрема, Д. В. Задихайло та В. Юсупов, прямо вказують на відсутність у країні дієвого механізму, який забезпечував би якісну і своєчасну розробку і затвердження державної економічної політики у відповідних нормативно-правових актах, а також чіткого механізму її впливу як суспільного імперативу на реальні ринкові економічні відносини [1, 149; 4, 26]. Д. В. Задихайло наголошує, що трикутник «національні економічні інтереси» – «національний економічний суверенітет» – «національна економічна безпека» є внутрішнім чинником саме економічної політики держави, зміст якого постійно потребує корекції та особливої правової форми вираження – через нормативно-правові акти особливого призначення і особливої правової природи: державні програми економічного розвитку та окремих його напрямів [1, 154].

Державна політика в тій або іншій сфері національної економіки, її зміст, загальний вектор її впливу залежить, у першу чергу від того сектору, на який здійснюватиме свій вплив держава. Так, Д.В. Задихайлом була висунута точка зору, що вся державна політика у сфері економіки реалізується через застосування державою окремих, відносно усталених комплексів регулювання [1, 154–155]. При цьому конкретне поєднання вказаних комплексів заходів державного впливу, залежатиме від природи суспільних відносин, на які вони впливатимуть та обсягу прав та обов'язків, якими наділені суб'єкти і учасники таких відносин.

Окремі складові державної економічної політики були розглянуті представниками господарсько-правової науки.

Так, Ю.Є. Атаманова, розглядаючи проблему визначення державної інноваційної політики, визначає останню як окремий напрямок економічної політики держави, в рамках якої розробляється та реалізується стратегія і тактика інноваційного розвитку країни, побудови інноваційної моделі розвитку національної економіки шляхом здійснення комплексної системи заходів державного регулювання зі стимулювання, планування, управління, підтримки та контролю за інноваційними процесами, що мають місце в науково-технічній, виробничій та інших сферах соціально-економічного життя країни [9, 56].

О.М. Давидюк зауважував, що державна технологічна політика – це самостійний напрям структурно-галузевої та інвестиційної економічної по-

літики держави, що представляє собою цілісну та взаємопов'язану систему правових, економічних, організаційних заходів державного впливу (покарання, стимулювання, заохочення), порядку їх реалізації, що застосовуються спеціально-уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування і направлені на підтримку та стимулювання функціонування відносин пов'язаних із створенням, запровадженням, втіленням, комерціалізацією технологій, управління окремими складовими обігу технологій, закріплених у відповідних нормативних документах програмного характеру [10, 111].

Як зазначає А.В. Матвеева, національну транспортну політику у загальному вигляді можна визначити як діяльність спеціально уповноважених органів державної влади та інших суб'єктів, спрямовану на формування концепції розвитку транспортної галузі та визначення господарсько-правових заходів її реалізації, пріоритетною метою якої є стимулювання подальшого розвитку національного ринку транспортних послуг та входження до міжнародного транспортно-го ринку [11, 47].

Щодо державної політики у сфері ціноутворення, то на даний час не існує єдиного тлумачення визначення її поняття, а також чітко не сформульовано мету та основні напрямки регулювання відносин у сфері ціноутворення. До того ж у науці немає навіть єдиної чіткої назви самого терміна «державна політика у сфері ціноутворення». Так, у роботах науковців зустрічаються такі його варіації, як-то: політика цін, цінова політика держави, державне регулювання ціноутворення і т.д.

В.С. Пінішко пропонує таке визначення політики цін: «Політика цін – це частина економічної політики держави, яка являє собою концепцію з проблем ціноутворення, спрямована на вирішення за допомогою економічних, соціальних та інших проблем суспільства у теперішньому і майбутньому часі» [12, 135].

Ю.Г. Тормоса вважає, що цінова політика держави – це діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, яка спрямована на досягнення трьох основних цілей: послідовного проведення цінової лібералізації, державного регулювання цін (тарифів) на окремі види товарів (послуг) та здійснення контролю за їхнім додержанням [13, 97–98].

Як зазначає Л.О. Шкварчук, державне регулювання цін являє собою діяльність держави, спрямовану на встановлення і збереження такого рівня цін, який забезпечував би рентабельну діяльність суб'єктів господарювання, паритет цін різних галузей народного господарства, реальність заробітної плати, стійкість

валюти та інші економічні параметри в державі. При чому науковець справедливо зауважую, що державне регулювання цін – це не разовий акт встановлення рівня цін, їх динаміки і співвідношення, а комплекс заходів щодо активізації всіх ціноутворюючих факторів [14, 81].

Згідно із Законом України «Про ціни і ціноутворення», політика ціноутворення є складовою частиною загальної економічної і соціальної політики України. Ані поняття, ані мета політики законодавцем не розкриті.

На підставі вищенаведених визначень можна зробити певні висновки щодо характерних рис державної політики у сфері ціноутворення. Так, до них слід віднести наступні риси:

- 1) державна політика у сфері ціноутворення є невід'ємною частиною економічної політики держави;
- 2) її впровадження «в життя» передбачає діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування;
- 3) ця діяльність є не разовою, а систематичною;
- 4) основною метою провадження державної політики у сфері ціноутворення є послідовне проведення цінової лібералізації, регулювання цін (тарифів) на окремі види товарів та здійснення контролю за їхнім додержанням;
- 5) має чітко визначену мету.

На підставі наведених визначень та характерних рис цінової політики цілком очевидно, що усі ці визначення є дещо неповними та цілісно не відображають змісту та правової природи **державної політики у сфері ціноутворення**. Останню, на наш погляд, варто визначити як складову частину економічної політики держави, що представляє собою цілісну систему правових, економічних, організаційних заходів державного впливу на процес ціноутворення в державі, проявляється у систематичній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, та слугує визначеній меті.

Досліджуючи питання структури державної політики у сфері ціноутворення, варто виділити такі її елементи: 1) мета та завдання; 2) об'єкти; 3) напрями; 4) засоби реалізації; 5) органи державної влади та місцевого самоврядування, що здійснюють контроль за реалізацією політики.

Детальніше ми зупинимось, перш за все, на розгляді мети та завдань державної політики у сфері ціноутворення, а також основних її принципів.

Щодо мети державного регулювання цін, то слід зазначити, що у будь-якій країні її визначення залежить від цілої низки чинників: кліматичних умов, наявності сировини, матеріалів, політичної ситуації в країні, становища держави у світовому поділі праці, національних особливостей і т.д.

Метою ж державного регулювання цін в Україні на сучасному етапі розвитку економіки, як вірно відмічає Л. О. Шкварчук, є:

- забезпечення такого співвідношення між монополією та конкуренцією, яке не призводило б до руйнівних наслідків для економіки; здійснення соціальної політики держави та захист окремих верств населення;
- стримування інфляційного підвищення цін через запровадження заходів, які усували б причини його виникнення;
- соціальний захист населення, тобто диференційований підхід до встановлення чи змін роздрібних цін на окремі товари або послуги. Це здійснюється з урахуванням ролі товарів у формуванні реальних доходів населення шляхом забезпеченості продуктами різних груп і верств населення, які мають різний рівень доходів. Такі заходи можуть передбачати надання пільг на житлово-комунальні послуги, проїзд у транспорті тощо;
- формування нового попиту населення та культури споживання завдяки встановленню знижених цін, податкових пільг на товари, обсяги реалізації яких держава прагне збільшити;
- запобігання споживанню соціально шкідливих товарів або тих, що можуть загрожувати життю та здоров'ю людини [14, 82–83].

Однак, перелічені цілі цінової політики держави є, на нашу думку, не чим іншим, як завданнями цієї політики. Її ж метою є вироблення концепції регулювання відносин, що виникають у процесі формування, встановлення та застосування цін, а також здійснення державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення.

Основні напрями державної цінової політики визначені у Законі України «Про ціни і ціноутворення» від 21 червня 2012 року № 5007-VI, де зазначається, що державна цінова політика спрямована на забезпечення:

1) розвитку національної економіки та підприємницької діяльності;

2) протидії зловживанню монополією (домінуючим) становищем у сфері ціноутворення;

3) розширення сфери застосування вільних цін;

4) збалансованості ринку товарів та підвищення їх якості;

5) соціальних гарантій населенню в разі зростання цін;

6) необхідних економічних гарантій для виробників;

7) орієнтації цін внутрішнього ринку товарів на рівень цін світового ринку.

Тут же необхідно акцентувати увагу, що у порівнянні з попереднім Законом України «Про ціни і ціноутворення» від 3 грудня 1990 року № 507, на превеликий жаль, державна політика у сфері ціноутворення (принаймні її законодавче закріплення) за 22 роки не змінилася, оскільки у новому Законі продубльовані положення Закону 1990 року, окрім першого пункту.

Однак, викликає суттєві заперечення спрямування державної цінової політики на забезпечення, наприклад, розширення сфери застосування вільних цін. У законі 1990 року така норма також містилась, проте у тій економічній ситуації, після краху командно-адміністративної системи та переходу економіки на ринкові умови, така норма була вкрай необхідна. Сьогодні ж питання про розширення сфери застосування вільних цін є досить дискусійним, враховуючи світову економічну кризу, яка довела зокрема й те, що ціноутворення повинно контролюватись з боку держави. При цьому просто необхідно чітко визначити межі такого контролю, аби він не був надмірним, а також визначити сфери, де повинно контролюватись ціноутворення, а де – ні.

Необхідно акцентувати увагу, що питання визначення основних напрямків державної цінової політики завжди привертало до себе увагу вчених. Не було в історії жодної відомої економічної школи, яка б не висловила свої думки щодо сутності і функцій цін. Класична економічна теорія розглядає вільне ринкове ціноутворення як основний елемент рівноваги між попитом і пропозицією. Дивлячись з практичної точки зору можна сказати, що вільна ціна, як елемент ринкової економіки, не може врахувати різноманітність цілей та умов соціально-економічного розвитку країни, тому вона не може бути універсальним засобом регулювання економічних процесів. Оскільки вільна ціна не враховує такі соціально-економічні проблеми, як утримання непрацездатних, пенсійне забезпечення, оборону країни, тому вирішення цих

проблем можна досягнути за допомогою державного втручання в цінову політику країни – тобто вироблення ефективної та дієздатної цінової політики держави.

За умов стабілізації економічної ситуації та переходу до розвинутого ринку втручання держави на ціни поступово зменшується і тоді роль держави зводиться лиш до впливу на передумови та певні побічні наслідки вільного ціноутворення.

Нажаль, за весь пострадянський час так і не була сформована чітка концепція державної цінової політики через відсутність теоретичних розробок з цього питання. Сьогодні ж, як зазначають вчені економісти, причиною диспропорцій в ціновій сфері України є прийнята ліберальна модель ринкового господарства. Оскільки ми бачимо, що на даний момент рівні цін і прибутковості галузей досить сильно відрізняються і практично виключають зацікавленість бізнесу у їх розвитку. Сучасна деградація виробництва для внутрішнього ринку вказує на глибину кризи та тривалість виходу з неї.

На прикладі кризи ми спостерігали не досконалу практику копіювання цін на товари і послуги інших

ринків, але з відмінними від українського співвідношеннями попиту і пропозиції. Оскільки вітчизняні покупці не могли оплачувати товари експортерів за світовими цінами. І в результаті, експортери, а потім імпортери змушені були скорочувати обсяги виробництва.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Розроблення цінової політики як невід'ємної частини загальної економічної та соціальної політики держави є однією з найважливіших складових реформування економіки. Її впровадження сприяє розвитку ринкових відносин, зменшенню інфляції та пом'якшенню її негативних соціально-економічних наслідків, веде до підвищення якості продукції та розвитку конкуренції і, зрештою, сприяє зростанню ефективності ринкової економіки.

На сьогоднішньому етапі розвитку економіки України вкрай необхідним є вироблення цілісної концепції державної політики у сфері ціноутворення, її мети, завдань, основних напрямків та засобів реалізації, а також закріплення їх на законодавчому рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Задихайло Д. В. Держава та економічне ринкове середовище: господарсько-правовий контекст / Д. В. Задихайло // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 149–161.
2. Милейко И. Структурно-отраслевая политика государства: правовые аспекты реализации / Игорь Милейко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 21–24.
3. Бідей О. Основні форми реалізації правової політики / Олександр Бідей // Право України. – 2006. – № 7. – С. 42–45.
4. Юсупов В. Зовнішньоекономічна політика держави: правові питання визначеності та функціонування / Валерій Юсупов // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 25–28.
5. Ющик О. І. Правова політика як фактор удосконалення законодавчого процесу / О. І. Ющик // Бюлетень Мін'юсту. – 2005. – № 5 (43). – С. 18–25.
6. Коробова А. П. О понятии и природе правовой политики / А. П. Коробова // Правовая политика и правовая жизнь. – 2003. – № 1. – С. 27–31.
7. Яричевская Л. В. Правовая политика и законодательство в Украине (вопросы теории и практики формирования) / Л. В. Яричевская, В. С. Яричевский. – Х. : ХДУ, 1996. – 58 с.
8. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : [монографія] / Д. В. Задихайло. – Х. : Юрайт, 2012. – 456 с.
9. Атаманова Ю. Державна інноваційна політика: проблеми правового визначення та законодавчого закріплення / Юлія Атаманова // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2007. – № 6. – С. 49–59.
10. Давидюк О. М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання : [монографія] / О. М. Давидюк. – Х. : ФІНН, 2010. – 176 с.
11. Матвеева А. В. Транспортний коридор: правова природа, зміст, види та учасники (комплексне дослідження) : [монографія] / А. В. Матвеева. – Х. : ФІНН, 2011. – 208 с.
12. Пінішко В. С. Ціно- і тарифотворення : навч. посіб. / В. С. Пінішко. – Л. : Магнолія 2009. – 303 с.
13. Тормоса Ю. Г. Ціни та цінова політика: навч. посіб. / Ю. Г. Тормоса. – К. : КНЕУ, 2001. – 122 с.
14. Шкварчук Л. О. Ціноутворення: підручник / Л. О. Шкварчук. – К. : Кондор. – 2006. – 460 с.

**ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ
ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ**

Барахтян Наталья Вениаминовна

Аннотация: В статье раскрыты сущность и содержание категории «государственная политика в сфере ценообразования», её цель и основные направления. Автором освещены основные проблемы, которые возникают на пути дальнейшей трансформации хозяйственного законодательства в этой сфере и основные способы их решения.

Ключевые слова: ценообразование, цена, государственная политика в сфере ценообразования.

**PROBLEMS OF THE LEGAL PROVIDING
OF PUBLIC POLICY
IN THE FIELD OF PRICING**

Barakhtyan Natalia Veniamynivna

Summary: In the article essence and maintenance of category is exposed «public policy in the field of pricing», its purpose and basic directions. An author is light up basic problems which arise up on the ways of further transformation of economic legislation in this sphere and basic methods of their decision.

Keywords: pricing, price, public policy in the field of pricing.